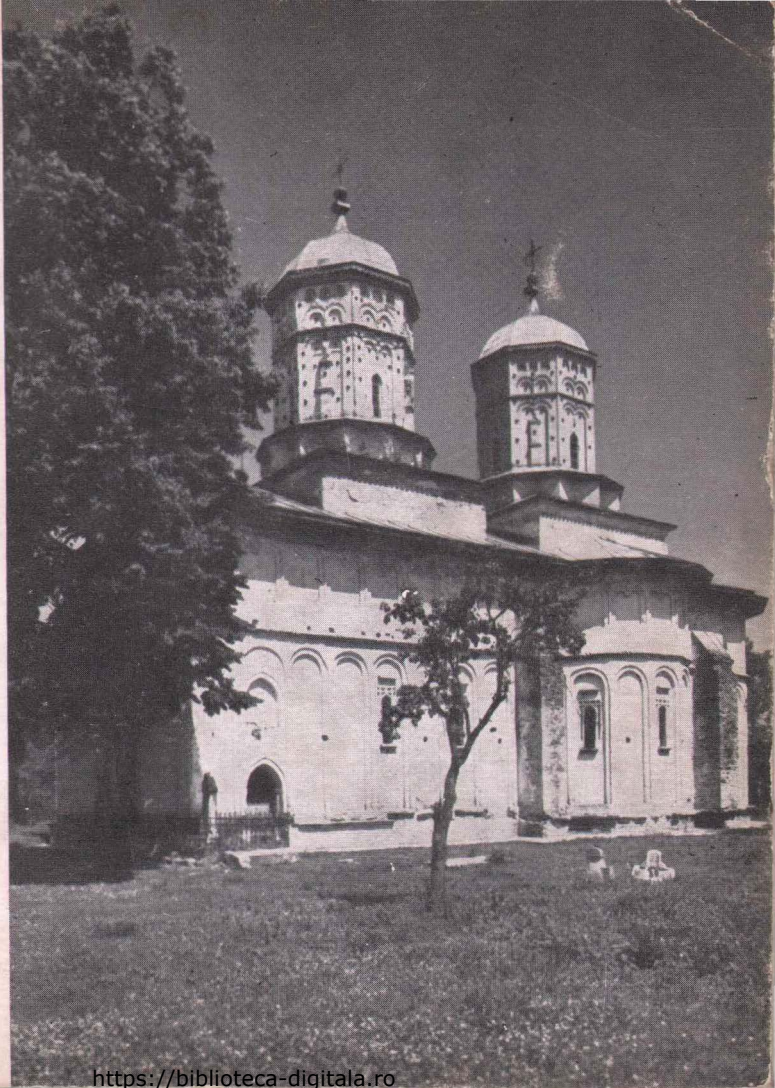

BISERICA
STELEA

EDITURA
MERIDIANE

MICI ÎNDREPTARE
DE MONUMENTE ISTORICE

CRISTIAN MOISESCU
ȘI GH. I. CANTACUZINO

BISERICA STELEA

EDITURA MERIDIANE
BUCUREȘTI, 1968

Cel care poposește în Tîrgoviște, vechiul oraș de scaun al Țării Românești și lăsînd în urmă ruinele Curții Domnești se îndreaptă în jos, pe strada Nicolae Bălcescu, întilnește, după scurt timp, privescînd împunătoare a unei biserici care îi va reține imediat atenția. Aceasta este biserica Stelea, înălțată de voievodul Moldovei, Vasile Lupu (1634—1653), monument cu particularități care îi acordă un loc deosebit în evoluția arhitecturii feudale a Țării Românești. Prin forma planului și mai ales prin decorația și plastica sa monumentală, ce conțin elemente noi pentru arhitectura muntenească din acea vreme (cum sînt nervurile bolților, arcurile piezișe ale turlor, bazele stelate cît și decorația ancadramentelor ușilor și ferestrelor), ea avea să inspire pe mulți din constructorii altor biserici, ridicate mai tîrziu în Țara Românească.

Pe locul unde a înălțat Vasile Lupu biserica se afla, înainte de veacul al XVII-lea, o altă biserică, al cărei nume a fost transmis noului așezămint construit din îndemnul domnului Moldovei. Ctitorul primului lăcaș este pomenit în pisania bisericii sub numele de Stelea « Cupețul », adică neguțătorul. Documentele de la începutul secolului al XVII-lea numesc însă mănăstirea « a Stelei Spătarul ». Se poate — așa cum au socotit unii cercetători — ca averea cîștigată din negoț să-i fi permis lui Stelea să intre în rîndurile boierimii, pisania actualei biserici, inspirată poate din cea veche, menționîndu-l pe ctitor în cea dintîi calitate a sa. Pe de altă parte, se poate presupune existența unei erori sau confuzii în pisania din veacul al XVII-lea, în care caz calitatea reală ar fi cea pe care o indică documentele, mai apropiate în timp de data primei ctitorii.

1. Turnul-clopotniță. Detaliu

« Jupan Stelea, al doilea spătar », cum este numit într-un hrisov al lui Mihnea vodă Turcitul (1577 — 1583 și 1585 — 1591) era și ctitorul mănăstirii Iveri din București, care îi purta și ea numele — mănăstire distrusă de pustiitorul incendiu din martie 1847 —, ca și al metohului acesteia, mănăstirea Grinduri din Măgurele, lângă București, făcută întâi de Badea Vornicul, pe care Stelea « a întărit-o și a înnoit-o și a făcut biserică de piatră ». Aceste două mănăstiri fuseseră înzestrate de Stelea spătarul și cu moșii, fapt cunoscut din hrisovul de întărire dat de Mihnea Turcitul la 7 martie 1582. În același document este amintită și dăruirea unei părți din satul Măgurele « mănăstirii din Tirgoviște » al cărei nume nu a fost trecut în act, locul fiind lăsat alb, dar care s-ar putea să fie chiar ctitoria, din vechea cetate de scaun, a lui Stelea al doilea spătar. Data construcției primei mănăstiri a Stelei se situează probabil în această vreme, puțin după 1580, aproape de perioada în care Tirgoviștea, în anii voievodului Petru Cercel (1583—1585), avea să fie împodobită cu biserica și noile clădiri ale Curții Domnești.

Mănăstirea, închinată ca metoh Sfântului mormînt al Ierusalimului, este întilnită în mai multe rinduri în documentele din primele decenii ale secolului al XVII-lea. Din ele putem afla, de pildă, știri despre grădinile de lângă Tirgoviște, dăruite de Stelea spătarul ctitoriei sale, grădini care fuseseră înstrăinate mai întâi de Radu clucerul Buzescu și mai apoi, în timpul lui Radu Mihnea (1601—1602; 1611—1616 și 1620—1623), de marele ban Teodor Mirleanul, dar pe care mănăstirea le redobîndise prin judecată domnească, fiindu-i întărite prin cartea județului Stoica și a celor doisprezece pîrgari din Tirgoviște, la 13 martie 1614. Mai aflăm apoi știri despre dreptul mănăstirii de a face slobozie la « Severinu, din susul orașului Tirgoviștii » — drept căpătat printr-un hrisov al lui Alexandru vodă Iliăș (1616—1618 și 1627—1629), din 2 aprilie 1617, despre bunurile lăstate mănăstirii de Elisafeta logofeteasa, la moartea ei, în 1623, sau, în același an, despre judecata egumenului Neofit de la Stelea cu Ieremia logofătul, în pricina unor mori făcute pe ocina mănăstirii. Datele arată că Stelea era un așezămînt cu mijloace relativ modeste, departe de a stăpîni averi considerabile, ca unele mari mănăstiri. Nu aflăm însă în aceste acte nici o mențiune care să ne evoce înfățișarea de atunci a bisericii, sau starea în care se aflau clădirile ei anexe. Din prima perioadă a existenței sale putem doar afirma, aproape cu certitudine, că ni s-au păstrat zidurile părții inferioare a masivului și pitorescului turn-clopotniță, situat la apus de biserică.

Ridicarea actualei biserici a Stelei se leagă de împrejurările îndelungatului conflict dintre domniile celor două țări române, Matei Basarab (1632—1654) și Vasile Lupu, început în 1637. Conflictul avea cauze complexe și nu izvoră numai din ambiția și dorința de putere a voievodului moldovean. Aceste cauze trebuie căutate în poziția celor doi domni față de rivalitatea dintre vechea boierime și cea nouă, provenită din Imperiul otoman, ca și în relațiile politice în care erau angrenate Țara Românească, Moldova și Transilvania. Astfel, Matei Basarab intenționa să reia acțiunea lui Mihai Viteazul de cooperare politică și militară între cele trei țări române în vederea luptei de eliberare de sub jugul otoman. Vasile Lupu, urmărea, în interesul Porții, să pună capăt alianței, încheiată în 1635, între Matei Basarab și principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi I, și să

impună în Țara Românească propria lui hegemonie. Politica sa ostilă față de domnul Țării Românești a luat, în 1637, forma unui război. După nereușita unor tratative duse prin mijlocirea principelui Transilvaniei și după încheierea unei alianțe între acesta și domnul Moldovei, războiul a fost reluat în toamna anului 1639. Victoria obținută de oastea Țării Românești pe Prahova, între Ojogeni și Nenișori, a asigurat lui Matei Basarab rămânerea în scaunul pe care-l rîvnea și chiar îl obținuse de la turci, Vasile Lupu. Tratatul duse după război din inițiativa lui Gheorghe Rákóczi, nu au avut nici ele reușită.

Împăcarea între cei doi domni s-a produs în anul 1644, în împrejurări politice schimbate. Lipsa sprijinului așteptat de Vasile Lupu din partea turcilor, neîncrederea lui Matei Basarab în principele Transilvaniei, au dus la o înțelegere între ei, prin mijlocirea mitropolitului Varlaam al Moldovei. Sistemul de alianță care s-a încheiat între Țara Românească, Moldova și Transilvania a căpătat în anii imediat următori caracterul unei colaborări politice, îndreptată de fapt contra turcilor și legată și de acțiunea diplomatică a Poloniei pentru organizarea unei expediții împotriva imperiului otoman, care însă nu a putut fi dusă la îndeplinire.

Pentru a întări în mod simbolic împăcarea, voievozii Țării Românești și Moldovei au hotărât să ctorească fiecare câte un lăcaș pe pământul țării vecine: Matei Basarab a zidit în Vrancea mănăstirea Soveja, iar Vasile Lupu a înălțat o biserică în vechea reședință voievodală de pe apa Ialomiței, ajunsă în acea vreme într-o perioadă de apogeu.

Atenția domnului moldovean s-a îndreptat asupra ctitoriei spătarului Stelea, din motive de pietate filială, aici fiind înmormântat tatăl său, vel-aga Nicolae. Faptul este consemnat de slovele săpate în piatră, încadrând burlul Moldovei din pisană slavonă de deasupra mărețului portal de la intrarea în pronaosul bisericii: «...Io Vasile Voevod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei. Acest sfânt hram al Învierii lui Dumnezeu și mîntuitorului nostru Isus Hristos l-a făcut mai înainte Stelea negustorul, unde zace și trupul răposatului părintelui meu, Nicolae vel agă. Iar acum, cînd mi-a dăruit Dumnezeu domnia Țării Moldovei, am dărimat acea dintii sfîntă biserică pînă la temelie și cu ajutorul lui Dumnezeu am început s-o

2. Ruinele caselor egumenești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Desen de Carol Isler.

zidesc din nou, în zilele fratelui nostru Io Matei Basarab voevod din mila lui Dumnezeu domnul Țării Ungrovlahiei și s-a săvîrșit... în luna lui septembrie 7 și anul 7154 (1645)»¹⁾.

În locul vechii biserici, desigur de proporții modeste, Vasile vodă Lupu a ridicat, așadar, o alta, monumentală, menită să impresioneze pe munteni și să fie

¹⁾ P. P. Panaitescu, *Biserica Stelea din Tirgoviște. Note istorice* în « *Revista Istorică Română* », V-VI, 1935 - 1936, p. 390.

3. Biserica și clădirile înconjurătoare. Fotografie din 1867, de C. Popp de Sztarmay.

demnă de cel căruia Iași îi datorează cele două podoabe ale sale — Trei Ierarhii și Golia.

Opt ani mai târziu, în noiembrie 1653, ctitoria domnului Moldovei avea să găzduiască pe patriarhul Antiohiei, Macarie, primit cu mare fast în Țirgoviște. Însoțitorul patriarhului, arhidiaconul Paul din Alep, în însemnările sale ce conțin date valoroase privind țările române la mijlocul secolului al XVII-lea, ne-a lăsat și o seamă de informații despre mănăstirea unde a locuit. Oaspetele sirian compară Țirgoviștea, ca mărime, cu Alepul sau Damascul, iar dintre numeroasele ei biserici și mănăstiri consideră că cea a lui Vașile vodă este cea mai frumoasă. « Ea poartă numele Învierii Domnului, dar muntenii o numesc mănăstirea Stelei. E mare și îngrădită cu un zid de piatră. . . Biserica e măreață și înaltă, avînd două elegante turlle cu mai multe cruci, pentru a căror poleire s-au cheltuit, se zice, șapte sute taleri venețieni. Iconostasul, de artă rusă, este minunat, și are trei uși ».

Același Paul din Alep, aflat din nou în țara Românească după întoarcerea din Rusia, este martor în februarie 1658, al distrugerilor și prădăciunilor făcute în

Țirgoviște de oștile turcești și tătărești, care înfrînseseră pe Constantin vodă Șerban (1654—1658) în încercarea lui de a se împotrivi mazălirii, silindu-l să ia calea pribegiei în Ardeal. În tabloul orașului prădat și incendiat, Paul din Alep înfățișează și cele întîmplate la mănăstirea Stelea: « . . . mănăstirea Stelea rezistă unui asediu puternic, fiind ocupată de o ceată de cazaci cu femeile lor, care s-au luptat cu turcii și tătarii pînă la căderea nopții, cînd, văzînd că dușmanii au dat foc unui colț al clădirii și temîndu-se de incendiu, cei ce au putut să scape au fugit în întunericul nopții către munți și s-au împrăștiat. Dușmanul izbuti să pătrundă în mănăstire, omori mai bine de o sută șase zeci de oameni, printre care călugări, bătrîni și alți bieți oameni care fuseseră prea slabi ca să poată fugi, și trimise în robie o mare mulțime dintre cei tineri și zdraveni. Bisericii, ce era plină de lăzi și provizii de ale poporului, i-au dat foc; ea a ars cu totul pe dinăuntru și pe dinafară, împreună cu ziduri și acoperiș, și cu ea a pierit, păcat, și acel iconostas de o atît de rară frumusețe ».

Distrugerile din 1658 au afectat, probabil, mai mult părțile de lemn sau zugrăveala bisericii și mai puțin zidurile.

Documentele perioadei următoare oglindesc treptata sărăcire a mănăstirii Stelei, ajunsă metoh al ctitoriei brîncovenești Sfîntul Gheorghe Nou din București, închinată și aceasta Sfîntului mormînt din Ierusalim. Unele mențiuni amintesc despre diferite reparații mărunte efectuate la mănăstire. Astfel, la sfîrșitul anului 1715, Radu Dudescu scria între altele patriarhului Ierusalimului, Hrisant Notaras : « . . . pentru așternerea bisericii Stelea, să fie în știința ta cum că s-a săvîrșit și n-a rămas nimic lipsă, și chir Hrisant, ca un bun creștin și om de casă al tău, a dat cîte a fost făgăduit, și de a mai lipsit și ceva, cîntea sa o va îndeplini ».

Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, mănăstirea Stelea ajunsese într-o stare destul de precară. Efectuarea unor reparații strict necesare nu era posibilă decît cu sprijinul diferiților particulari. În 1780, Cîrstică Voinescu, fost al treilea logofăt, era rugat de patriarhul Avramie al Ierusalimului să primească funcția de epitrop al bisericii Stelea, noul egumen al mănăstirii, Leontie, deși om priceput, neputînd să refacă biserica destul de dărăpănată. Mănăstirea mai capătă unele mici danii din

4. Fațada de miazăzi a bisericii cu absida laterală.

partea unor orașeni, în schimbul dreptului de a fi îngropați în biserică sau de a fi trecuți în pomelnic; între aceștia se află, la 15 iulie 1813, și un jupîn Negoită, care a plătit 200 taleri « de au șindrilit pă boltă cu trei mii șindrila și pă turnu susu cu patru mii șindrila cu banii acești ». Stelea răminea însă o mănăstire săracă și, după cum reiese dintr-un act din 1813, al lui Ioan Gheorghe Caragea, privitor la havaetul ce sînt obligate să dea diferitele mănăstiri la reînnoirea hrisoavelor, era trecută între « mănăstirile de al patrulea (schituri) care sînt sărace și au cărți sau hrisoave cuprinzătoare de puține mili ». Trista stare în care ajunsese ctitoria lui Vasile vodă Lupu ne-o imaginăm și dintr-un act din același an (1813), referitor la plîngerea egumenului ei Gherasim împotriva arhimandritului Chiril Aghiorghitul (de la mănăstirea Sfîntul Gheorghe Nou), care voise să vîndă o moșie a mănăstirii așa încît « să nu lase nimic mănăstirii din acel venit, nici pentru cheltuiala egumenului, nici pentru vreun meremet sau dregere a mănăstirii ». Rezoluția domnească dă dreptate egumenului de la Stelea: «...pîritul Chiril să nu fie volnic a se atinge cituși de pușin de

nici un venit al mănăstirii sau de a vinde dintr-însul la altcineva, fiind însă dator și Gherasim a înveli biserica după făgăduiala ce au dat », lucrare pe care egumenul a făcut-o probabil cu banii lui jupîn Negoită.

Există mărturii care amintesc de o școală grecească ce funcționa la mănăstirea Stelea, în ultima parte a veacului al XVIII-lea, și care a dăinuit pînă către 1840. Aici vor fi învățat, poate, alături de fiii boierilor din oraș, Vasile Cîrlova, Ion Heliade Rădulescu și Grigore Alexandrescu.

Diferitele catagrafii din cursul secolului al XIX-lea menționează și mănăstirea Stelea. În catagrafia din 1810, ea este trecută în rîndul bisericilor de mahala din Tîrgoviște — « biserică de zid... cu podoabele i vestmintele și cărțile toate », iar în inventarele bunurilor mănăstirii Sfîntul Gheorghe-Nou din București, din 1838, sau de mai tîrziu, biserica Stelea apare între metohurile acesteia.

După secularizarea averilor mănăstirești, în 1863, Stelea devine biserică parohială, fiind întreținută de stat. Prin aceasta însă starea ei nu se îmbunătățește prea mult. Reparațiile la înveli-

5. Turla de pe pronaos. Vedere dinspre apus.

toarea bisericii, care era la acea dată de tablă, sînt făcute în 1865 și în anii următori, după numeroase cereri, atît pentru aprobarea devizelor cît și, mai apoi, pentru plata lucrărilor terminate. Reparații la învelitoare erau din nou cerute în 1871, o dată cu unele lucrări la fostele chilii, ce serveau de cazarmă dorobanților. Cererile repetate adresate Ministerului Cultelor, în 1874 și 1876, pentru repararea învelitorii de șindrilă a clopotniței, capătă invariabil rezoluția « facerea reparațiilor... nu se poate îndeplini acum, fiindcă fondul asigurat în bugetul anului curent pentru asemenea cheltuieli este sleit ». În 1879, turla de pe naos, care era atunci din lemn, căptușită cu tablă, în urma distrugerii suferite probabil în timpul unui cutremurele din prima parte a secolului al XIX-lea, și care fusese lovită de trăsnet, a fost restaurată într-o formă apropiată de cea inițială. Un raport semnat de Ioan Slavici și de arhitectul G. Mandrea constata această reparație și înfățișa starea bisericii, așezată « în mijlocul unei curți mari, plină de ruine, din care abia au rămas temeliele », și arăta necesitatea unor lucrări la biserică și clopotniță, ca și a mutării, sau măcar despărțirii cazarmei adăpostite în incintă. Începînd din 1907, Comisiunea Monumentelor Istorice a preconizat efectuarea unor lucrări, dar în 1909 biserica este amintită ca fiind tot în « stare rea », iar o nouă împrejurare se execută abia în 1910. Ultimele lucrări au fost executate din inițiativa Comisiei Monumentelor Istorice între 1943—1946, efectuîndu-se subzidiri, reparații la soclu, trotuarul din dale de piatră în jurul bisericii, ca și unele degajări de pămînt.

★

Dintre clădirile care alcătuiau odinioară un ansamblu impunător se mai păstrează astăzi, în afara bisericii, clopotnița, o parte din fostele chilii și ruinele casei egumenești.

Venind pe strada Muzeului, numită pînă nu de mult strada Stelei, privirea îți stăruie mai întîi asupra turnului clopotniță, străjuit de un șir de brazi. Partea inferioară a acestui turn este probabil tot ce s-a păstrat din vechea ctitorie a spătarului Stelea. Paramentul său este alcătuit din asize de cîte trei rînduri orizontale de cărămizi aparente, alternînd cu mici panouri de tencuială, despărțite prin cîte două cără-

mizi așezate vertical. Acest procedeu folosit la decorarea fațadelor imită de fapt în tencuială o zidărie mixtă din blocuri de piatră și cărămidă. Începînd se pare cu biserica mănăstirii Valea de lîngă Pitești, ctitorie din 1537 a voievodului Radu Paisie (1534; 1535—1545) el a fost întrebuintat la numeroase biserici ridicate în secolul al XVI-lea.

Un șir de ochișe, din care azi se mai văd urme pe latura de miază-zi, împodobesc partea de sus a turnului.

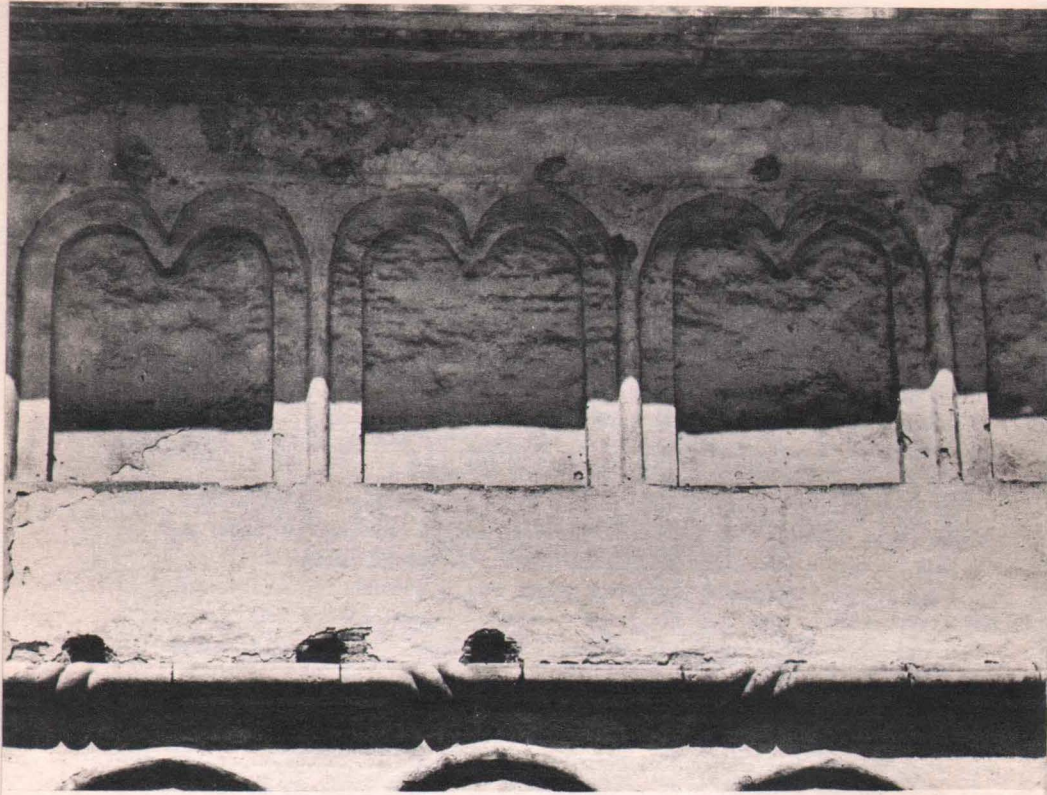
Intrarea în vechea incintă se făcea pe sub un arc larg, subliniat de o arhivoltă, din cărămizi marcate pe contur prin incizii. Deasupra arcului se află o fridă, avînd în partea superioară o cruce realizată din cărămizi aparente. Arcurile intrării și ieșirii încadrează o boltă semicilindrică dispusă în sensul circulației, sprijinită, ca și arcurile, pe un rînd de cărămizi profilate în sferă de cerc. În cele două ziduri ce încadrează, de o parte și de alta, intrarea, se află cîte o fridă largă.

Vechea clădire a turnului ascunde la etaj o încăpere boltită în leagăn, în aceeași direcție ca și intrarea. Luminată inițial prin două ferestre înguste, acum astupate, aflate deasupra arcadelor de intrare, ea primește în prezent lumina prin două ferestre deschise ulterior pe fațadele de răsărit și miază-zi.

În timpul zidirii noii biserici, trebuie să fi suferit refaceri și vechiul turn din vremea Stelei spătarul. Există în acest sens o dovadă grăitoare: al doilea strat de tencuială pe care a fost redat, prin incizii și pictură, vechiul parament.

Dintr-o epocă ulterioară, poate din ultima parte a secolului al XVII-lea, datează partea superioară a turnului clopotniță — camera clopotelor — cu cele opt arcade înalte, cîte două de fiecare fațadă, cărora li s-a adăugat mai tîrziu o balustradă din cărămidă.

Intrarea în prima încăpere, ca și în camera clopotelor, se face printr-o ușă aflată pe fațada dinspre răsărit, de unde pornește o scară îngustă, luminată odinioară prin două ferestre, azi zidite, boltită cu cărămizi în retrageri succesive. Pe fața dinspre miază-noapte a peretelui ce mărginește scara, imediat lîngă ușa de intrare, jos, se mai vede urma unei firide ce putea folosi la așezarea unui opaiș sau sfeșnic pentru luminarea scării.

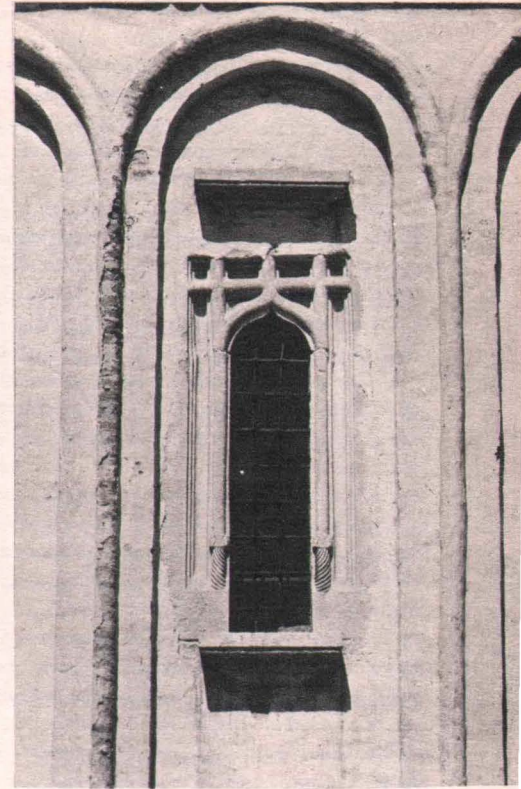

6. Ocnîțe gemene de deasupra briului.

O dată cu biserica, împreună probabil și cu alte lucrări efectuate la clădirile mănăstirii, a fost ridicat și un al doilea zid de incintă aflat la câțiva metri în fața turnului-clopotniță. O fotografie din anul 1867 înfățișează o parte din zidul de incintă exterior. El era construit din piatră și cărămidă, așezate în casețe, în tehnica deseori folosită la mijlocul secolului al XVII-lea. În axul turnului clopotniță se afla arcada porții, din zidărie de cărămidă, învelită cu șindrilă.

Din puternicile ziduri ce înconjurau mănăstirea și care, în 1658, puteau face față unui asediu de seama celui descris de Paul din Alep, nu ni s-a mai păstrat nimic. Numai o minuțioasă cercetare arheologică ar putea stabili care era traseul acestor ziduri, scoțind totodată la iveală urmele clădirilor care astăzi nu mai există, dar care se pot bănuși după denivelările terenului. S-ar putea lămurii astfel și semnificația unor ziduri, cum sînt cele care se pot vedea în zona de la sud-est de biserică, acolo unde tradiția vorbește de existența Stelei vechi, dar unde se afla probabil numai un paraclis al bisericii, ridicat de Vasile Lupu.

Intrînd pe sub bolta turnului clopotniță în fosta incintă, privirea vizita-

7. Ancadrament de fereastră.

torului cuprinde mai întâi biserica, monumentul central al fostului ansamblu mănăstiresc ridicat de Vasile Lupu.

Stăpinit de ambiții nemăsurate, dar și din dorința de a impresiona prin bogăția și puterea sa, Vasile vodă Lupu « om cu hirea înaltă și împărătească » a trimis meșteri moldoveni pentru a construi în vechea cetate a Țirgoviștei o replică a cunoscutei sale ctitorii de la Iași, biserica Trei Ierarhi (1639).

Biserica Stelea întrece ca mărime monumentele similare construite la Țirgoviște în acea epocă. În exterior lungimea ei măsoară 32 m., lățimea 10 m. și înălțimea 23 m. Planul noului edificiu cuprinzând, după cerințele cultului, altarul, naosul, pronaosul și avind în față un pridvor, este, cu excepția raportului între lungime și lățime, o imagine simplificată a strălucitului său exemplu ieșean. Acesta, la rîndul lui, reprezintă o ingenioasă prelucrare a planului bisericii mănăstirii Galata, zidită lângă Iași, din voința lui Petru Șchiopul (1574—1579, 1582—1591), în anul 1583.

Construită cu materiale și în tehnica caracteristică acelei vremi în Țara Românească, de o înfățișare simplă dar bine proporționată, biserica Stelea este un model de strălucită îmbinare a unor elemente și forme decorative moldovenești și muntenesti, datorită, fără îndoială, colaborării unor echipe de meșteri din aceste două țări române.

Fațadele, din zidărie de cărămidă tencuită, de un alb patinat de vremi, sprijinite de șapte contraforturi masive, sînt împărțite în două registre decorate cu firide arcuite de un briu din piatră care încinge, cam la două treimi din înălțime, întreaga biserică. Format din trei ciubuce impletite, sucite din loc în loc, cînd într-un sens cînd în altul, acest briu își are originea, ca principiu decorativ, în Muntenia. La Stelea însă, el are o formă tipic moldovenească, cum este bunăoară cea întilnită la biserica mare a mănăstirii Dragomirna. Un briu asemănător vom întilni ceva mai tîrziu, după exemplul Stelei, la biserica Mitropoliei din București (1655—1658).

La partea inferioară, un soclu cu o profilatură puternică, asemănător cu cele de la Trei Ierarhi și Galata, protejat de o banchetă de piatră, acum în bună parte distrusă, accentuează impresia de robustețe a edificiului.

Registrul inferior, decorat cu firide înalte, înconjurate de cîte un ciubuc cu profilul rotunjit, este străpuns de cele cîteva goluri ale ușilor și ferestrelor. Ferestrele,

ale căror deschideri sînt terminate cu un arc în formă de acoladă la partea superioară, au ancadrame din piatră, de factură gotică, cu baghete încrucișate, inspirate, fără îndoială, de la cele ale bisericii Trei Ierarhi din Iași. O dispoziție nouă pentru arhitectura muntenească întilnim în felul cum sînt subliniate ferestrele: o cornișă în partea superioară și un prag care se confundă cu partea de jos a ancadramentului, amîndouă avînd aceeași profilatură clasică. Forma chenarelor ferestrelor bisericii Stelea va fi preluată de numeroase monumente muntenești de la mijlocul și din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, din care amintim: bisericile Sf. Nicolae (1654) și Sfinții Împărați (1650) din Țirgoviște, cea din Verbila (după 1650), sau cele ale mănăstirilor Plumbuita (1647) și Gura Motrului (1653).

Registrul superior este decorat la rîndul său cu firide formate din arce gemene, dispuse mult deasupra briului, foarte aproape de cornișe, astfel încît amintesc prin această așezare șirurile de ocnite frecvent întilnite în arhitectura moldovenească.

Cornișa aflată odinioară la partea superioară a corpului bisericii, poate din cărămizi așezate în forma dinților de fierăstrău, sau profilată ca în Moldova, a dispărut datorită vicisitudinilor vremurilor.

Ceea ce sporește aspectul atrăgător al întregului edificiu sînt fără îndoială cele două turlle înalte care încununează biserica. De aceeași înălțime, ele sînt ridicate mai întii pe baze scunde, de secțiune pătrată, a căror singură decorație o constituie un șir de cărămizi dispuse în formă de zimți, și care susțin un al doilea rînd de baze, cu secțiunea stelată, avînd pe unele din fețe cite o firidă terminată în arc frînt.

Baza stelată, întilnită numai în arhitectura religioasă a Moldovei, are un rol exclusiv decorativ. Prin intermediul său, de la baza masivă cu secțiunea pătrată care ascunde în interior arcele piezișe tipic moldovenești, se face trecerea către tamburul turlei.

Turlele, model de eleganță moldovenească, circulare în interior, au cele opt fețe exterioare decorate cu firide lungi gemene, în interiorul cărora sînt dispuse, după axele bisericii, patru ferestre înguste. Celelalte patru fețe sînt decorate cu cite un mic contrafort caracteristic turlurilor moldovenești. Un briu de piatră, asemănător cu

cel care încinge biserica, desparte firidele înalte ale registrului inferior de două șiruri de ocnîțe așezate — două în partea de jos și trei sub streșină — pe fiecare față.

Bumbi și elemente ornamentale din ceramică zmălțuită și colorată, plasate în interiorul ocnîțelor și firidelor, cum și în jurul lor, dau turlilor o notă particulară. Ele vor servi de model unora din ctitoriile ridicate în Muntenia în anii următori, din care menționăm bisericile de la Golești, Cornet, clopotnița mănăstirii «Negru Vodă» din Cimpulung și biserica Mitropoliei din București.

Prin felul cum a fost decorat, exteriorul bisericii denotă unele rezolvări ingenioase cum ar fi împlinirea suprafețelor fațadelor în vecinătatea contraforturilor cu arcade de racordare foarte înguste, întreruperea ciubucelor în dreptul ferestrelor fațadei dinspre apus cum și întreruperea brîului sau lipsa firidelor din registrul superior în dreptul contraforturilor. Toate acestea dau monumentului o notă de pitoresc și farmec deosebit.

Biserica are trei intrări scunde din care una principală, pe latura dinspre apus, și două laterale, ce amintesc prin dispunerea lor sistemul de intrare în bisericile moldovenești. Golurile intrărilor, în arc frînt, sînt decorate cu nervuri de piatră, împletite asemănător cu cele ale brîului. Arcurile, sprijinite pe două colonete joase, au locurile de naștere marcate prin cîte o piatră profilată, fiind decorate cu două mici scuturi sculptate, numai la golul intrării centrale. În timp ce ancadramele ușilor laterale pornesc de la nivelul vechii pardoseli, cel al intrării principale începe de la nivelul banchetei soclului. Ușile au deasupra cîte o nișă, în cea dinspre apus aflîndu-se pictată icoana hramului bisericii.

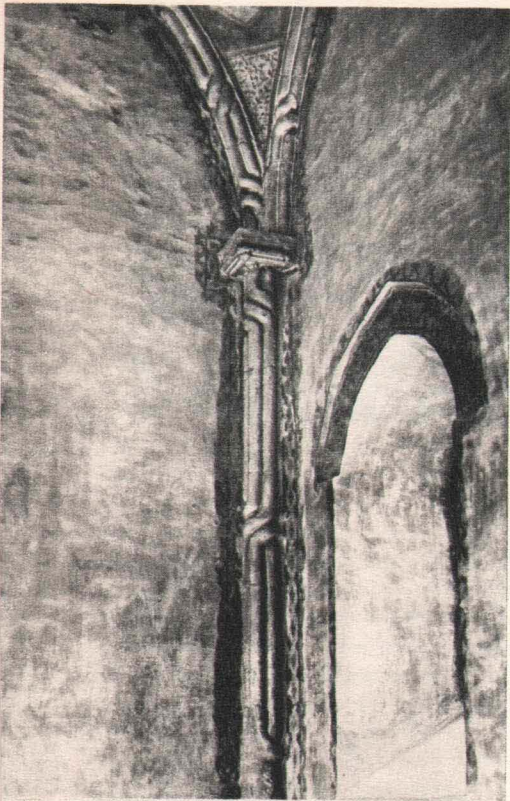
Pridvorul, de formă dreptunghiulară, relativ îngust însă foarte înalt, acoperit de două bolți cu muchii ieșite, susținute de console, este rezemat în cele două colțuri la exterior de cîte un contrafort așezat pe diagonală. Bolțile sînt despărțite între ele de un arc sprijinit pe două nervuri scurte, decorate fiecare cu un scut sculptat. Pardoseala din dale de piatră ce se mai păstrează în parte în pridvor, ca și cea din interiorul bisericii, datează din 1715, suprapunîndu-se vechii pardoseli.

8. Pisania bisericii.

Pridvorul este separat de restul interiorului printr-un perete plin, intrarea în pronaos făcîndu-se pe sub un impunător portal. Ca și ancadramele ferestrelor, portalul este inspirat după modelul celor moldovenești, cu desosebirea că dispunerea profilelor este diferită. În timp ce elementele ornamentale ale bisericilor moldovenești, ca și cele gotice, sînt retrase succesiv către golul ușii, la Stelea ele se află în același plan. Portalul, decorat cu baghete încrucișate, avînd la bază elemente sculptate ce sînt întretăiate la partea superioară de un arc în acoladă, susține pisania slavonă încadrată de doi baluștri robuști, avînd în mijloc capul de bour.

O ușă din lemn masiv, care se poate baricada din interior cu o bîrnă ce intră în grosimea zidului, închide intrarea în pronaos, confirmînd relațiile ce ne-au rămas

9. Arcosoliul. Detaliu de decoratie.

în legătură cu rolul de loc de refugiu și adăpost în vreme de primejdie avut odinioară de biserică.

Pronaosul, de formă pătrată, spațios și de o deosebită monumentalitate, este bine luminat prin cele patru ferestre, deschise în arc frînt, ale căror arhivolte și margini sînt decorate cu pictură. În peretele dinspre miază-zi, un arcosoliu bogat sculptat, încadrat de un arc ogival sprijinit pe baluștri clasici asemănători celor ce încadrează pisania, ar fi adăpostit după tradiție mormîntul tatălui lui Vasile Lupu, a cărui piatră s-a pierdut.

Reține atenția, în colțul dinspre sud-est, un vas de piatră cu scurgere, ce servea la vărsarea apei de la botezuri (umivalniță).

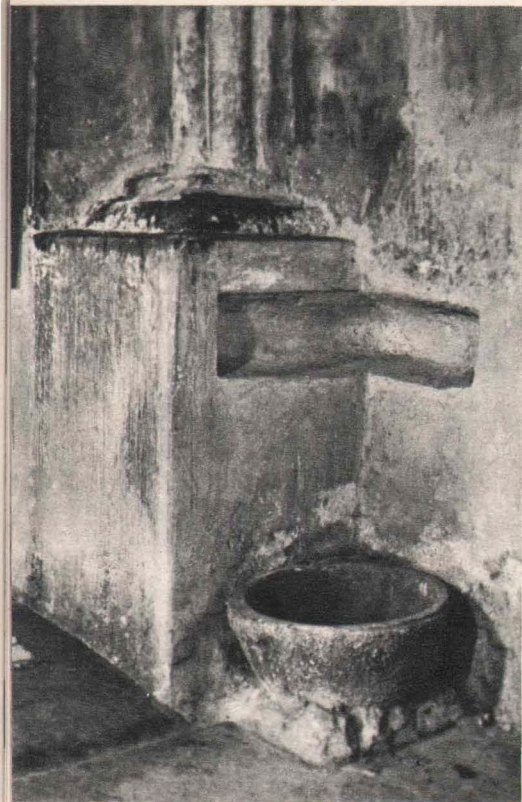
Din cele patru colțuri, rezemîndu-se pe picioare de zidărie, pornesc nervuri de piatră, de aceeași formă cu cele întîlnite la briul ce înconjoară corpul bisericii. Locul de naștere al bolților este marcat pe fiecare nervură prin cîte un element arhitectural dispus orizontal, decorat la rîndul lui cu baghete și cîte o rozetă. Muchiile bolților sînt împodobite cu nervuri din piatră, alcătuite numai din două șuvițe împletite.

Patru pandantivi fac trecerea de la planul pătrat al pronaosului la un scurt tambur cilindric, în care se află încastrate patru console pe care se ridică arcele piezișe — tipice pentru arhitectura moldovenească — ce susțin tamburul mai îngust al turlei.

După exemplul bisericii Trei Ierarhi, inspirată la rîndul ei de modelul Galatei, zidul despărțitor dinspre naos, care pînă atunci era plin și străpuns numai de o ușă centrală, este înlocuit cu trei arcade rezemate — prin intermediul unor capitele drepte de piatră sculptată — pe stîlpi octogonali ridicați pe postamente masive și înalte. Acest element nou, introdus din necesitatea de a mări spațiul interior și a face mai lesnicioasă comunicarea dintre pronaos și naos, își are originea în exemple muntenești mai vechi, dintre care este suficient să amintim biserica mănăstirii Argeșului (1517) și biserica Mihai Vodă din București (1594). Această nouă dispoziție, care se va generaliza în arhitectura muntenească, are și avantajul că sporește impresia de monumentalitate a spațiului interior.

Naosul, avînd aceeași lărgime cu pronaosul, este încăperea cea mai spațioasă a bisericii. Pe laturile de miazăzi și miazănoapte se deschid obișnuitele abside laterale, circulare în interior și poligonale în exterior, străpunse de cîte trei ferestre și avînd fiecare, de o parte și de alta, două contraforturi. Contrafortul, de origină moldovenească, are o tradiție mai veche în arhitectura Țării Românești. Apărînd pentru prima dată la biserica Curții Vechi din București — zidită către mijlocul secolului al XVI-lea de Mircea Ciobanul (1545—1554 și 1558—1559) —, fără să aibă aci un scop constructiv bine determinat, dovedind că folosirea sa nu a fost înțeleasă, reluat apoi la biserica Sfîntul Nicolae din Bălteni — zidită în ultimul sfert al veacului al XVI-lea și refăcută la 1626 —, folosirea sa se va răspîndi numai după clădirea bisericii Stelea, fiind întîlnit la biserici ca cea din Golești (1646), Sfîntii Împărați din Tîrgoviște (1650), Bărbuleț (1660) și Verbila (ridicată după 1660).

Întocmai ca la pronaos, un sistem de patru arcuri dispuse pe un plan pătrat, de la cheile cărora pornesc cele patru arcuri oblice, au rolul de a suporta tamburul turlei — refăcute — a pantocratorului. Dacă în structura naosului bisericilor muntenești mai vechi întîlnim două sisteme constructive de susținere a bolților turlei, unul

10. Vas din pronaos pentru scurgerea apei.
(umivalniță)

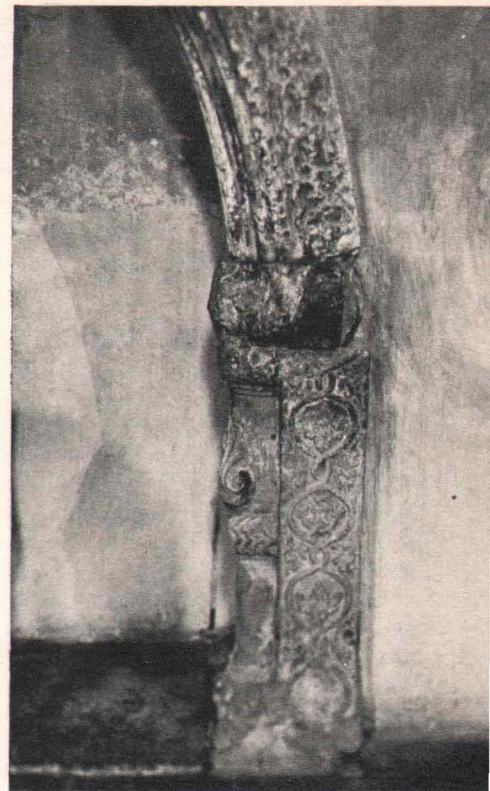
de origine bizantină și altul de tradiție sîrbească, o dată cu zidirea bisericii Stelea apare în Țara Românească un sistem nou, datorat experienței de a construi a moldovenilor. În varianta bizantină, zidurile laterale ale bisericii preiau direct prin masivitatea lor împingerile arcurilor longitudinale care susțin turla, în timp ce împingerile arcurilor transversale sînt anulate de zidurile absidelor laterale. În sistemul sîrbesc, mai evoluat, arcele longitudinale care susțin bolțile spațiului central, au punctele de sprijin dispuse în interior alipite zidurilor de contur de o parte și de alta a absidelor laterale. Analizînd sistemul moldovenesc, folosit și la boltirile naosului bisericii Stelea, vom vedea că împingerile arcurilor longitudinale sînt prelucrate ca în sistemul bizantin de zidurile laterale ale bisericii, în timp ce împingerile arcurilor transversale sînt preluate de elemente constructive dispuse în exterior sub formă de contraforturi, sistem ce își are fără îndoială origina în arhitectura gotică.

Un element nou, apărut pentru prima dată în Muntenia la Stelea, sînt arcele piezișe, avînd rolul de a micșora

diametrul turlei. Se pare că ele vor fi influențat arhitectura bisericii Sfinții Împărați, zidită tot în Tîrgoviște, în 1650, de Matei Basarab, unde același sistem constructiv este aplicat la turla naosului. Alt procedeu de origine moldovenească introdus de meșterii bisericii Stelea este acela al folosirii arcurilor în consolă, cum sînt arcurile transversale din naos, sistem ce permite o tratare mai monumentală a spațiilor interioare.

Nervurile care formează arcurile în naos, se deosebesc de cele din pronaos fiind realizate dintr-un singur ciubuc rotunjit, de cărămidă tencuită. Acest lucru, împreună cu faptul că numai o singură fereastră, din partea de miazănoapte a pronaosului, are o rozetă parțial sculptată, ne poate face să credem că meșterii pietrari trimiși de Vasile vodă Lupu au plecat înainte de a termina cu totul lucrările.

Absida altarului, circulară în interior și mărginită în exterior de șapte laturi, bine luminată de trei ferestre încadrate de arce înalte, ce ajung pînă aproape de dușumeaua din scinduri, este acoperită cu o semicalotă. După cerințele cultului, două nișe — proscomidia și diaconiconul — practicate în

11. Nervură din piatră în pronaos. Detaliu.

grosimea zidurilor și subliniate, ca de altfel toate golurile, de arhivele, flanchează altarul. Două mici ferestre, în prezent astupate, le asigurau lumina.

Altarul este despărțit de restul bisericii printr-o catapeteasmă de lemn, de o remarcabilă valoare artistică. Așezate în partea sa inferioară, icoanele împărătești de dată recentă, îmbrăcate în argint, sînt încadrate de colonete cu capitele de factură corintică, avînd fusul decorat cu motive vegetale. Aceste colonete susțin o friză compusă din două elemente, primul decorat de asemenea cu motive vegetale — vrejuri, palmete — al doilea, cu suprafața ușor curbată, avînd un decor realizat din împletituri. Deasupra frizei, alte două registre de icoane alternează cu frize sculptate, împodobite cu aceleași motive vegetale, printre care, în partea superioară, apar și ciorchinii de struguri. Icoanele din aceste două registre sînt despărțite prin baluștri strunjiți, în majoritatea lor refăcuți în ultimul timp, cu prilejul unor lucrări de consolidare a catapetesmei. Frizele sculptate din registrul inferior au în dreptul fiecăreia dintre icoanele prăznicare cite o arcatură, cele din registrul superior subliniază icoanele prin acolade. Catapeteasma este încununată de două icoane, încadrate de rame late, bogat sculptate, așezate de ambele laturi ale unei cruci mai noi. Decorul sculptat al tîmplei este policrom, predominant auriu, însoțit de verde sau roșu închis.

Ușile împărătești sînt și ele împodobite cu un variat decor sculptat policrom. În partea superioară se află icoane înfățișînd Buna Vestire, încadrate de reprezentări ale lui David și Solomon, toate încununute de un frumos chenar sculptat, din păcate distrus în parte.

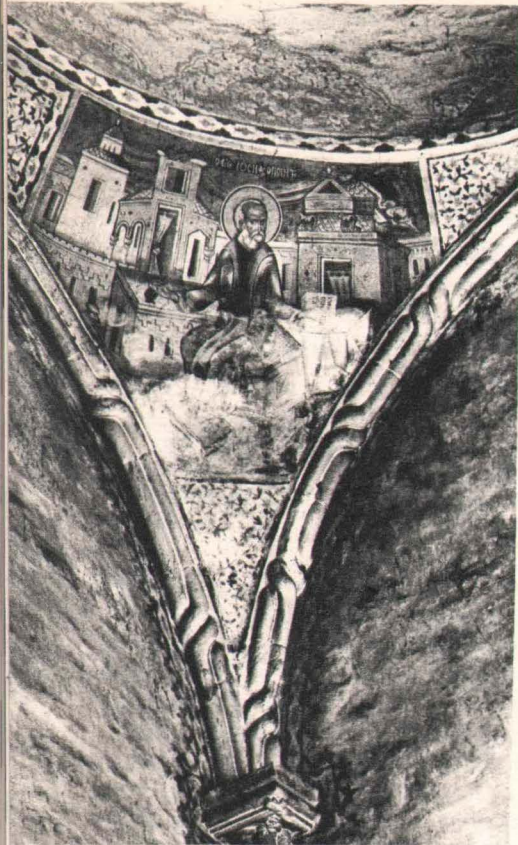
Dintre icoanele prăznicare — unele cu legende în limba română, altele cu inscripții grecești — cîteva atrag interesul prin colorit și prin calitățile compoziției scenelor. După factura lor, o parte din icoanele prăznicare pot fi datate în secolul al XVIII-lea, altele în veacul al XIX-lea.

Din rîndul icoanelor mari, ce reprezintă pe apostoli, iese în evidență grupul celor trei icoane din centru. Cea din mijloc înfățișează pe Isus Hristos pe scaunul arhieresc, iar celelalte pe Maica Domnului și pe Ioan Botezătorul, însoțiți de cite un înger. Remarcabila redare a trăsăturilor fiecărei figuri și somptuosul colorit care se detașează pe fondul auriu sînt demne de admirat. În partea de jos a icoanei cen-

trale se află o inscripție slavonă de un deosebit interes: « Această icoană a făcut-o robul lui Dumnezeu jupan Fera vel cupar, în zilele lui Io Mihail Radul voievod, și cu binecuvîntarea arhiepiscopului și mitropolitului chir Stefan... în anul 7167 (1658—1659) ». În afară de faptul că menționează numele donatorului și mai ales că precizează data celor trei icoane, inscripția îngăduie și unele presupuneri legate de data lucrării tîmplei. « Iconostasul de o atît de rară frumusețe », admirat de Paul din Alep, ar fi pierit, după mărturia acestuia, în urma incendiului provocat de invadatorii turci și tătari, la începutul anului 1658. Este greu de spus dacă s-a făcut o nouă catapeteasmă, scurt timp după aceasta, în timpul lui Mihail Radu (Mihnea III) (1658—1659) sau dacă s-a refăcut numai cea veche. Sigur este că în fruntea ei au fost puse icoanele amintite. Datarea tîmplei la mijlocul secolului al XVII-lea ne este îngăduită și de caracteristicile pe care le prezintă decorul ei sculptat, cu relieful mai puțin accentuat decît cel tipic perioadei brincovenesti.

Pictura acoperă numai anumite porțiuni din interiorul bisericii. Lăsînd la o parte pictura modernă, lipsită de valoare artistică, de pe turla refăcută a naosului și din altar, prezintă interes pictura de pe pandantivii celor două turle, tablourile aflate, cite unul, pe fiecare din pereții pronaosului, cele din absidele laterale ale naosului, ca și pictura din proscomidie.

Pe pandantivii turlei naosului sînt reprezentați cei patru evangheliști: Matei, Ioan, Luca și Marcu, scriînd, inspirați de cite un înger, și avînd în medalion simbolurile lor. Pe calota absidei de miazăzi este înfățișată *Nașterea*, pe peretele din spre apus al naosului *Răstignirea*, iar pe calota absidei de la miază-noapte *Învierea Domnului*. Cupola turlei pronaosului păstrează imaginea Maicii Domnului în rugăciune, cu pruncul la piept; pe pandantivii mici sînt pictați îngeri, iar pe cei mari, cei patru melozi — Cosma, Damaschin, Iosif și Theofan — ținînd în mîini suluri desfășurate. Se remarcă linia sigură a desenului, înfățișarea expresivă a figurilor și o interesantă redare a peisajului ca și a elementelor arhitecturale din fundal. Pe pereții pronaosului se află panouri pictate, păstrate în condiții precare de conservare,

12. Pandativ din pronaos

13. Ancadrament.

înfațișind *Buna Vestire* (la miazănoapte), *Intrarea în biserică* (la miazăzi) și *Adormirea Maicii Domnului* (la apus).

Este demn de remarcat și decorul vegetal stilizat, de inspirație orientală, realizat în culorile albastru închis și roșu pe fond alb sau galben, care se regăsește pe stâlpii dintre naos și pronaos, pe arhivoltele din jurul arcadelor și ferestrelor, pe ciubucele ce mărginesc bolțile în naos, sau pe pandantivii și pe arcurile ce susțin turla naosului. Motivele acestui decor au evidente analogii atât cu sculptura sau stucatura din epoca brîncovenească, cum ar fi decorația exterioară a bisericii din Fundeni Doamnei, cât și cu ornamentele pictate din aceeași perioadă, cele mai apropiate exemple de asemenea analogii putînd fi găsite chiar la biserica Curții Domnești din Tîrgoviște.

Unii cercetători au afirmat că Stelea ar fi fost pictată de aceiași zugravi care au lucrat la Trei Ierarhi. Această atribuire — bazată poate pe inter-

pretarea eronată a relatării lui Paul din Alep referitoare la biserica din Filipești, nu poate fi însă admisă. Zugravii care împodobiseră măreața ctitorie ieșeană se întorseseră în Rusia încă din august 1642, cu mai bine de doi ani înaintea ridicării bisericii Stelea.

Nu putem ști dacă se mai păstrează ceva din pictura inițială și cât anume, nici dacă biserica a fost, în întregime sau numai parțial, pictată imediat după construirea sa, sau în ce măsură va fi fost distrusă de incendiul din 1658. Repictările ce s-au făcut ulterior fac și mai dificile asemenea precizări.

Caracterul unitar al picturii din pandantivii celor două turle sau din calotele absidelor laterale ale naosului și legătura care există între ea și decorul vegetal de factură brîncovenească, ne îndreptățesc să datăm pictura, pe care o vedem la Stelea, la începutul secolului al XVIII-lea. În această privință este demnă de menționat inscripția ce însoțește pictura aflată într-o nișă a proscomidiei și care poartă data 7214 (1705—1706). De această dată ar putea fi legat și restul picturii vechi existente în biserică.

În ceea ce privește mobilierul ce s-a mai păstrat în biserică, merită să fie amintite cele două jilțuri brîncovenești de lemn. Ele sînt decorate în partea de sus a spătarului cu baluștri și motive vegetale, de genul celor curenți întâlnite în ornamentația brîncovenească. Una din tăbliile laterale, ca și picioarele, poartă de asemenea ornamente minuțios sculptate. Pe spătarul unuia dintre jilțuri se află stema Țării Românești, corbul ce ține o cruce în cioc.

Celelalte strane datînd din aceeași epocă, sînt mult mai simple, decorate numai cu baluștri asemănători cu ai jilțului, atît pe tăbliile laterale cît și pe spătar.

Dintre odorele aflate în biserica actuală trebuie menționat în primul rînd micul disc, dăruit vechii mănăstiri de doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul. Discul se

14. Detaliu de pictură din proscomidie.

remarcă prin simplitatea lui, singurul ornament constituindu-l inscripția slavonă incizată pe bordură: « Acest disc l-a făcut Io Doamna Stanca în zilele fiului său Ioan Nicolae voievod, în anul 7108 » (1599—1600).

Se mai păstrează de asemenea un potir de argint aurit, dăruit, după tradiție, de Vasile vodă Lupu. Cupa potirului se sprijină pe un picior decorat cu șase ferestre de factură gotică, lucrata în filigran, avînd o bază cu șase lobi, de asemenea ornamentată în filigran.

La Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România se află o anaforniță din argint aurit, purtînd în mijloc bourul Moldovei, și care provine de la biserica Stelea. Inscripția gravată pe margine arată că « Această anaforniță a făcut-o Io Vasile Voievod, din mila lui Dumnezeu domnul țării Moldovei, și a dat-o la nouzidita lui (mănăstire) din orașul Tîrgoviște, unde este hramul Înălțarea lui Hristos, în anul 7145 » (1636—1637). Probabil că data de mai sus a fost greșit gravată de meșter, cea reală putînd fi mai curînd 7155 (1646—1647).

În colecțiile Patriarhiei din București se păstrează un pomelnic triptic, din lemn — provenind de la Stelea — avînd slovele pictate cu roșu pe fond alb, ce datează din anii 1763—1764.

Policandrul din bronz cu două rînduri de brațe, care se află în naosul bisericii, a fost lucrat la Brașov, în anul 1853.

În partea dreaptă a pronaosului se află o piatră de mormînt, mărginită de un chenar împodobit cu un motiv vegetal în formă de vrej. În partea inferioară ea are sculptată o rozetă deasupra căreia se află inscripția: « Supt această piatră înfrumusețată află-se odihnindu Răducanul, fiul Radului Dudescul vel păharnic, fiindu-i vîrsta 14 ani, lăsînd părinților săi multă întristare, cu mare cinste s-au astrucat în acest sfînt lăcaș la anul 7222 (1713) în luna lui noiembrie, 9 zile ». Radu Dudescu, după cum am văzut, s-a ocupat, în 1715, de pavarea bisericii.

În stînga se poate vedea o lespede în al cărei cîmp central, înconjurat de inscripție, se află sculptată o floare stilizată, ce răsare dintr-un vas. Este mormîntul lui Ștefan Ciohodarul, îngropat în anul 1647. Mai aproape de intrare, o lespede lucrată în tră-

sături simple și pronunțate, în ale cărei colțuri superioare sînt reprezentate soarele și luna și care poartă data 1820, aprilie 17, acoperă mormîntul lui jupîn Ioaniță Chirescul și al părinților săi, Chirul și Tudora.

O piatră de mormînt, distrusă în parte și tocită de vreme, se află în pridvor, în dreapta intrării. Alte lespezi funerare se întîlnesc și în curtea bisericii, una din ele datînd din anul 1609, din vremea vechii biserici a Stelei Spătarul, care nu se știe cui a aparținut.

★

În stînga intrării în incinta așezămîntului, lipite de turnul clopotniță, se mai păstrează cîteva încăperi din fostele chilii ale mănăstirii, alcătuint o clădire lungă care, datorită unor intervenții ulterioare, și-au pierdut vechea înfățișare. Datorită acestui fapt, pînă la efectuarea unor săpături arheologice este greu de precizat epoca edificării lor. Stîlpii de lemn ai prispei care se mai păstrau încă, pe ambele părți, în ultima parte a veacului trecut, au fost înlocuiți cu stîlpi de zidărie, iar în locul vechiului acoperiș din șindrili s-a construit un altul, mai înalt, din țiglă. La o cercetare mai atentă se mai pot vedea, în ultima încăpere, aflată la extremitatea dinspre miazănoapte, urma uneia dintre vechile ferestre, acum astupată. Zidul exterior, din bolovani de rîu și cărămizi, așezate în casete, trădează și el tehnica de construcție caracteristică celei de a doua jumătăți a secolului al XVII-lea. Forma și dispunerea actualelor goluri ale ușilor și ferestrelor sînt rezultatul diferitelor transformări de mai tîrziu.

La miazănoapte de biserică, acoperite de pămînt, se află resturile zidurilor casei egumenești (stăreției). De formă dreptunghiulară, clădirea mai păstrează azi beciurile și, parțial, zidurile parterului. Beciurile sînt alcătuite din două nave despărțite prin cîte două arcade. Intrarea în beciuri se făcea printr-un gîrlici care mai există, în parte, pe latura dinspre apus, iar lumina venea prin ferestre ale căror urme se mai găsesc pe fațada răsăriteană.

În a doua jumătate a secolului trecut, casele egumenești au fost lăsate în paragină ruinîndu-se treptat. Beciurile au fost multă vreme folosite ca ghețarie. Cam în ace-

eași vreme, probabil, a apărut legenda potrivit căreia aceste clădiri ar fi adăpostit pe fostul patriarh al Constantinopolului, Nifon, în timpul lui Radu cel Mare, cu aproape optzeci de ani înainte de zidirea bisericii spătarului Stelea. Legenda își poate găsi o explicație într-o dublă confuzie, de nume și de dată, între patriarhul Nifon și patriarhul Macarie al Antiohiei, găzduit la mănăstire în vremea lui Matei Basarab. . .

Astfel se încheie scurtul popas făcut la biserica Stelea.

Simbol al legăturilor reciproce care, peste veacuri, au unit țările române, ctitoria ridicată de Vasile vodă Lupu în vechea cetate de scaun a Țării Românești rămâne unul din monumentele reprezentative ale acelei vremi. Îmbinarea particularităților artei moldovenești cu cele muntenesti a dat naștere unui monument de o desăvârșită unitate stilistică. Prin elementele noi folosite aici, biserica Stelea din Tîrgoviște marchează un moment de cotitură pentru evoluția arhitecturii din Țara Românească. Ea trebuie apreciată ca o realizare artistică dintre cele mai interesante, ce îndreptățește cu prisosință impresia deosebită pe care a produs-o în epoca zidirii ei.

LISTA ILUSTRĂȚIILOR

Coperta: Biserica Stelea. Vedere dinspre sud-vest

Pag. 1—2: Biserica văzută de pe latura sudică

În text:

1. Turnul — clopotniță. Detaliu.
  2. Ruinele caselor egumenești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Desen de Carol Isler.
  3. Biserica și clădirile înconjurătoare. Fotografie din 1867, de C. Popp de Szatmary
  4. Fațada de miazăzi a bisericii cu absida laterală.
  5. Turla de pe pronaos. Vedere dinspre apus.
  6. Ocnîțe gemene de deasupra briului.
  7. Ancadrament de fereastră.
  8. Pisania bisericii.
  9. Arcosoliul. Detaliu de decorație.
  10. Vas din pronaos pentru scurgerea apei (umivalniță).
  11. Nervură din piatră în pronaos. Detaliu.
  12. Pandantiv din pronaos.
  13. Ancadrament.
  14. Detaliu de pictură din proscomidie.
- În afara textului:*
15. Turnul clopotniței. Vedere dinspre apus.

16. Turnul clopotniță văzut din curtea bisericii.
17. Biserica Stelea văzută de pe latura nord-est.
18. Biserica Stelea. Vedere dinspre miazăzi.
19. Biserica Stelea. Fațada de apus.
20. Absida laterală sudică.
21. Detaliu de fațadă.
22. Portalul de la intrare în pronaos.
23. Bolțile pridvorului.
24. Arcosoliul din pronaos.
25. Arcadele ce despart naosul de pronaos.
26. Detaliu de boltire a pronaosului.
27. Vedere interioară a turlei.
28. Catapeteasma. Vedere de ansamblu din naos.
29. Ușile împărătești ale catapetesmei.
30. Detaliu din catapeteasmă cu icoanele prăznicare.
31. Icoana dăruită de jupîn Fera vel Cupar la 1658—1659.
32. Jilț arhieresc aparținând perioadei brîncovenești.
33. Discul de argint aurit dăruit bisericii de Doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul
34. Potir dăruit bisericii de Vasile Lupu.
35. Fostele chilii de pe latura de apus.
36. Ruinele zidului de incintă.

I. Planul bisericii

15

16

17

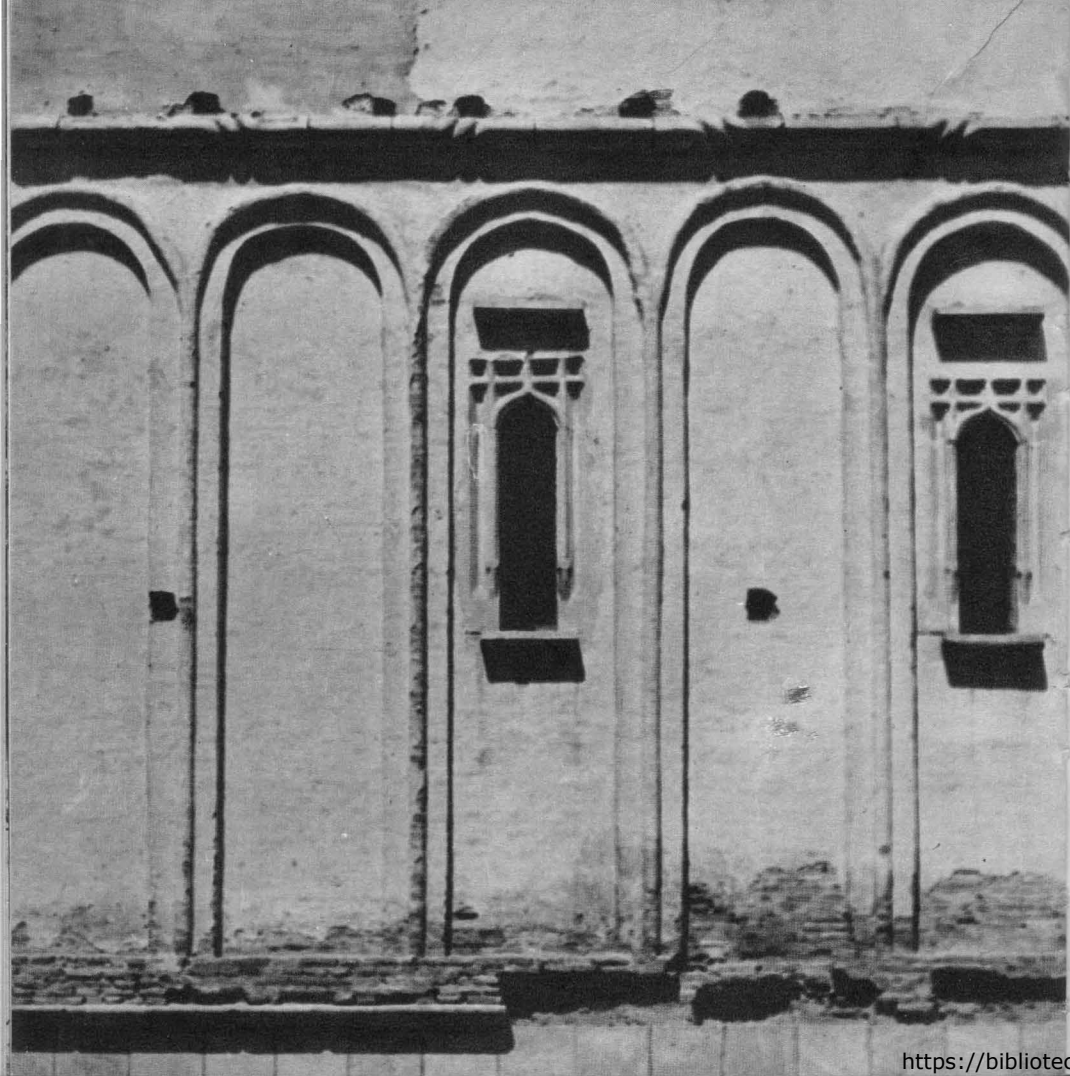

18

19 20

21

23

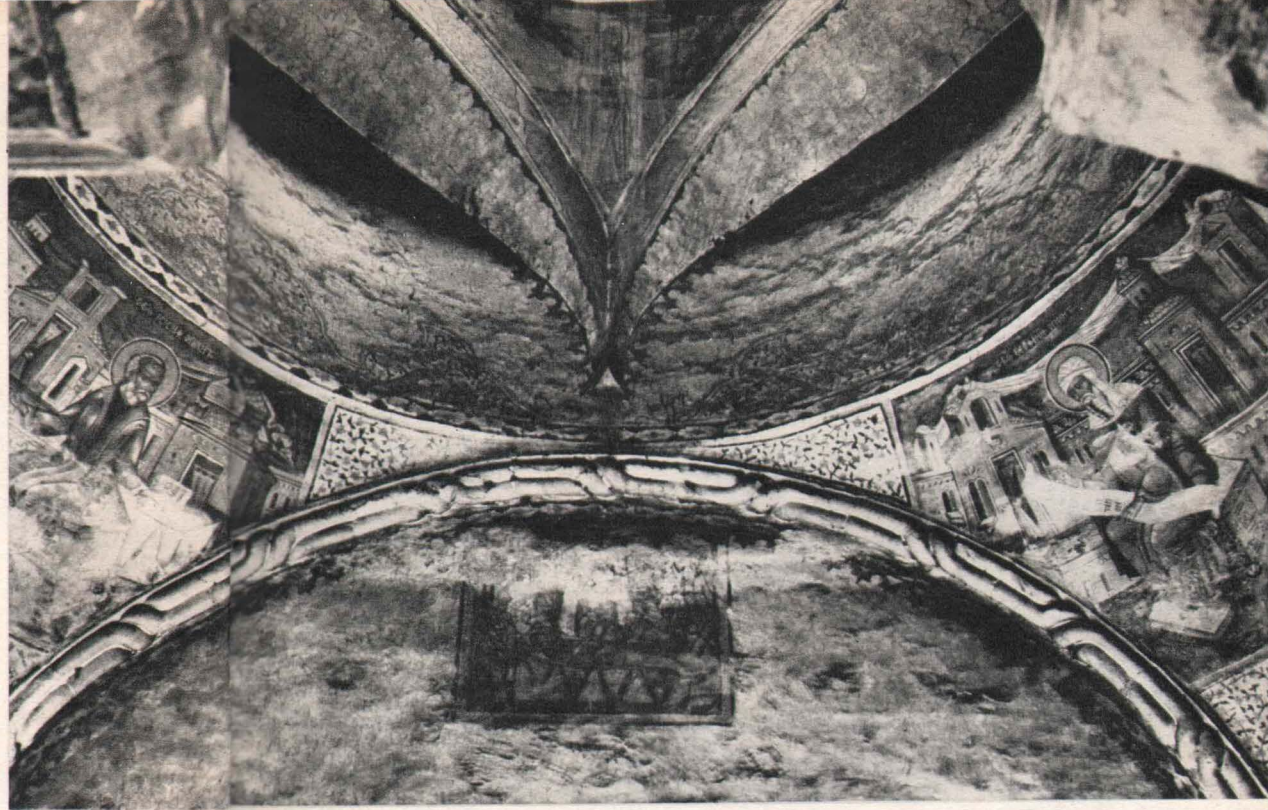

24

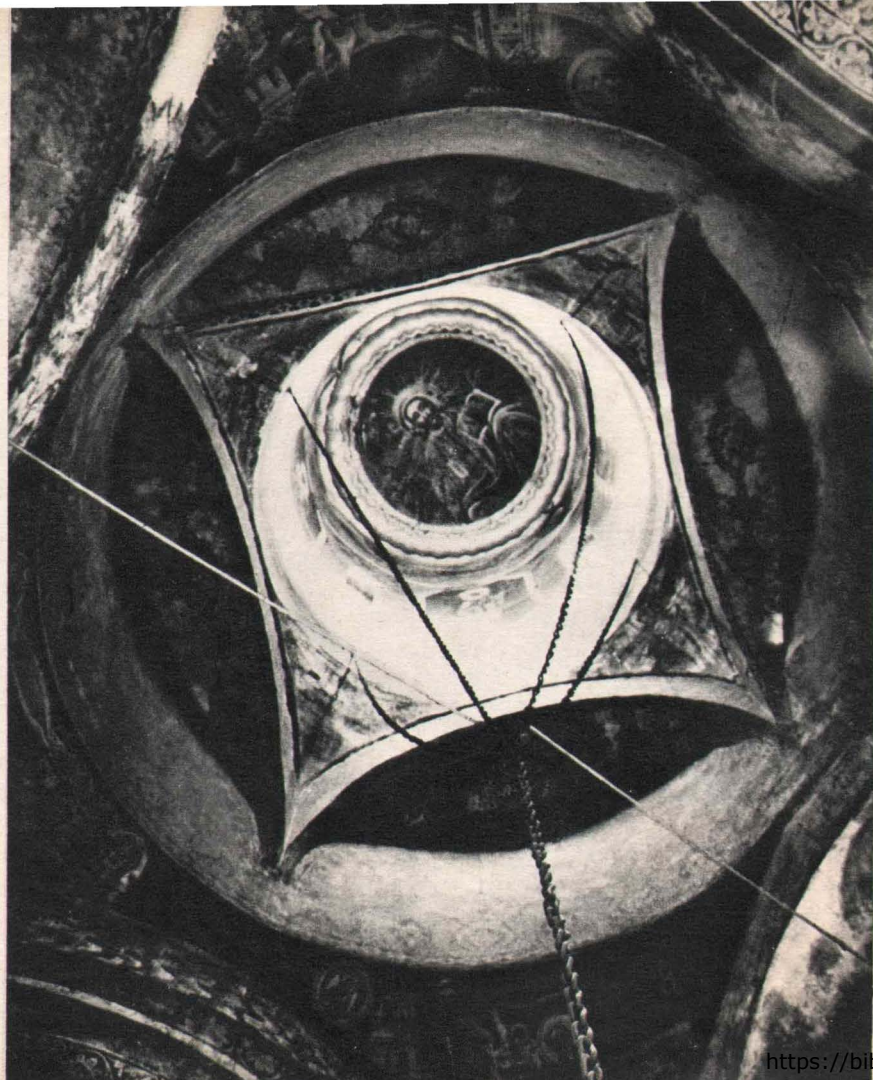

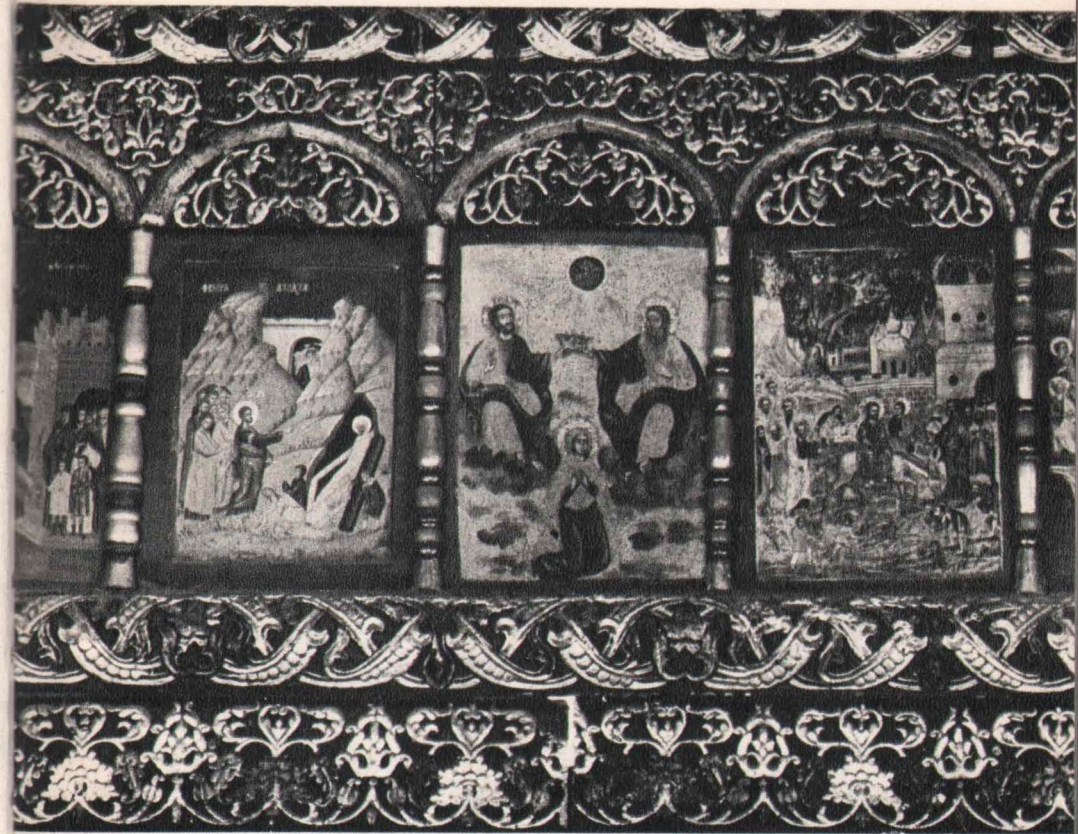
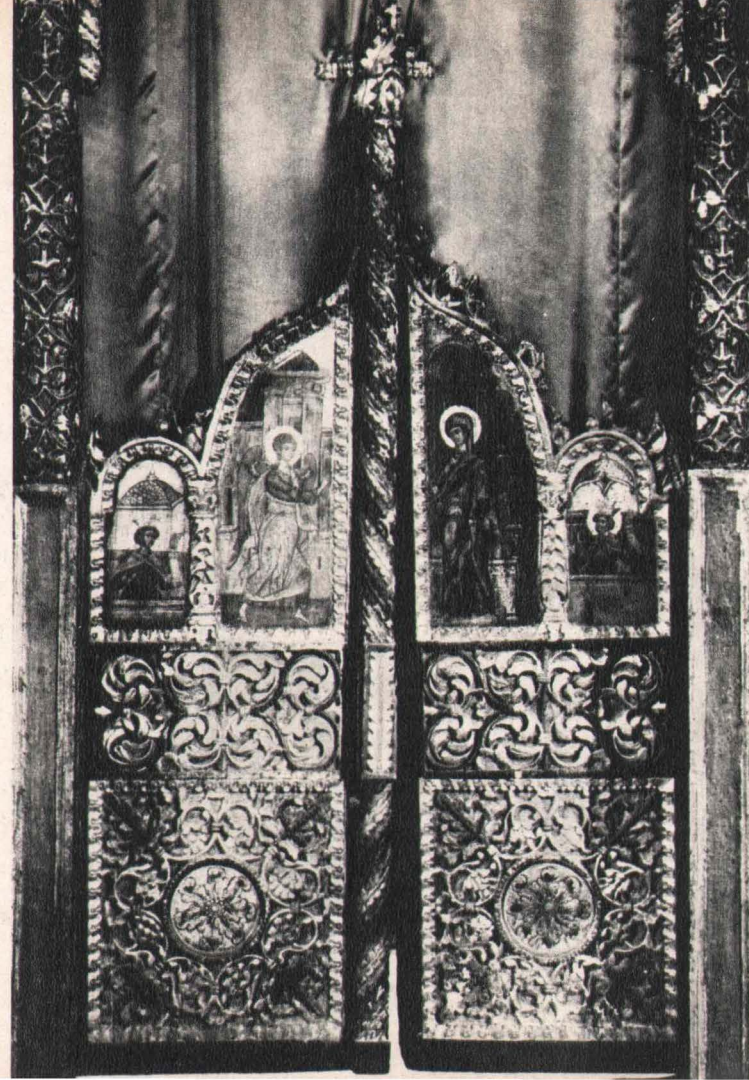

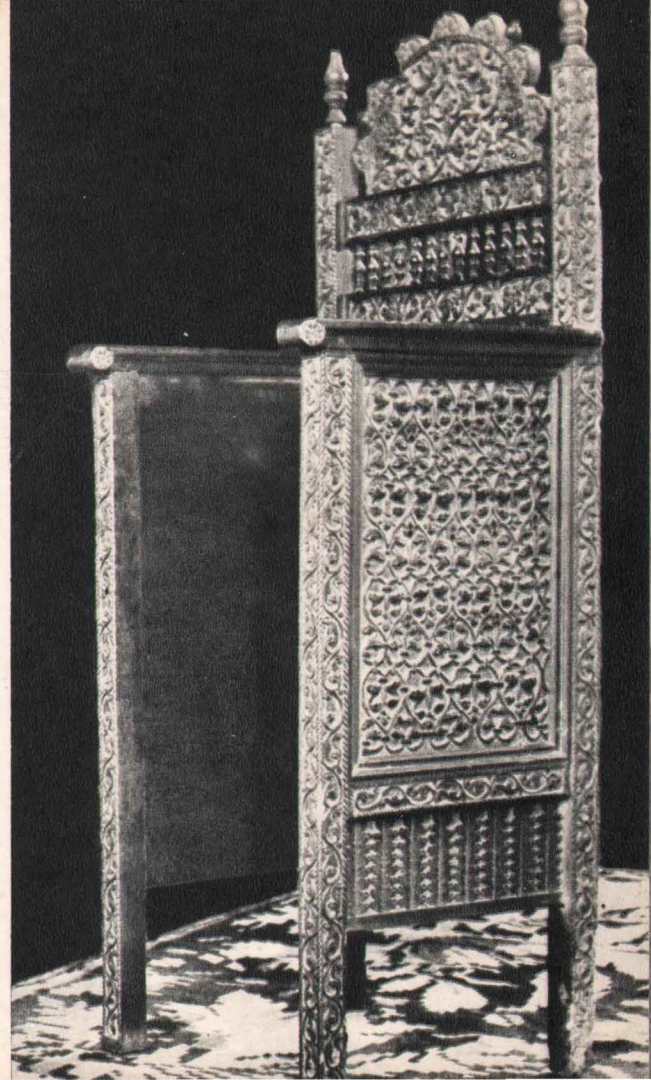
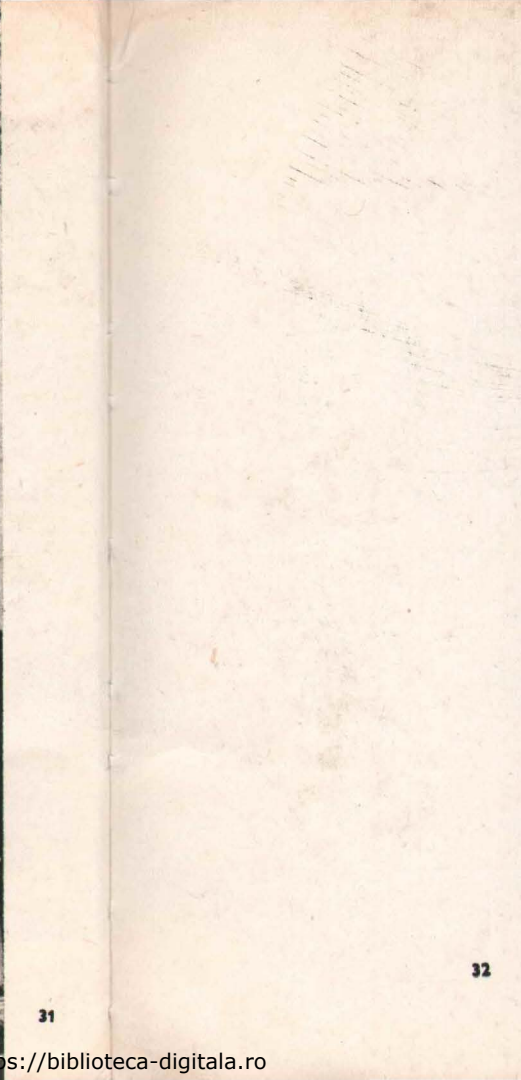
25

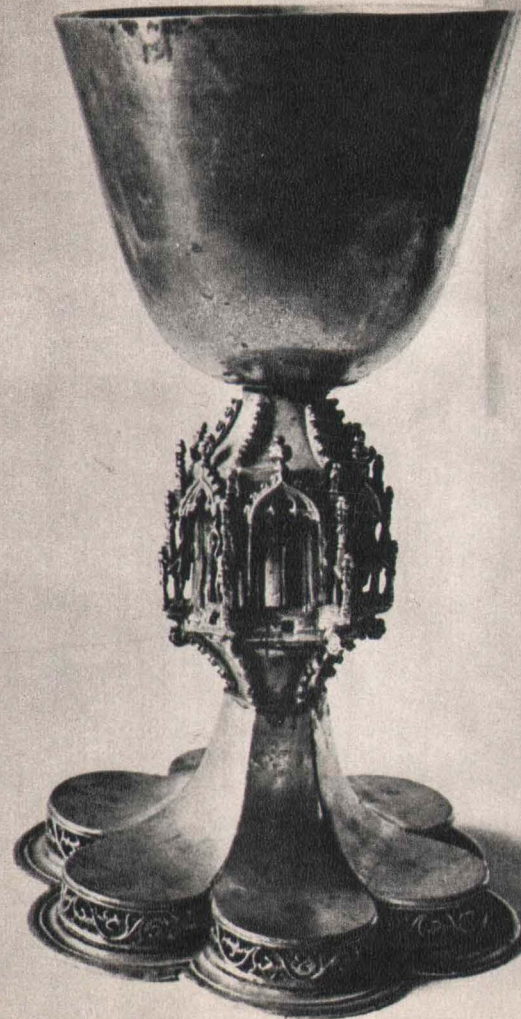
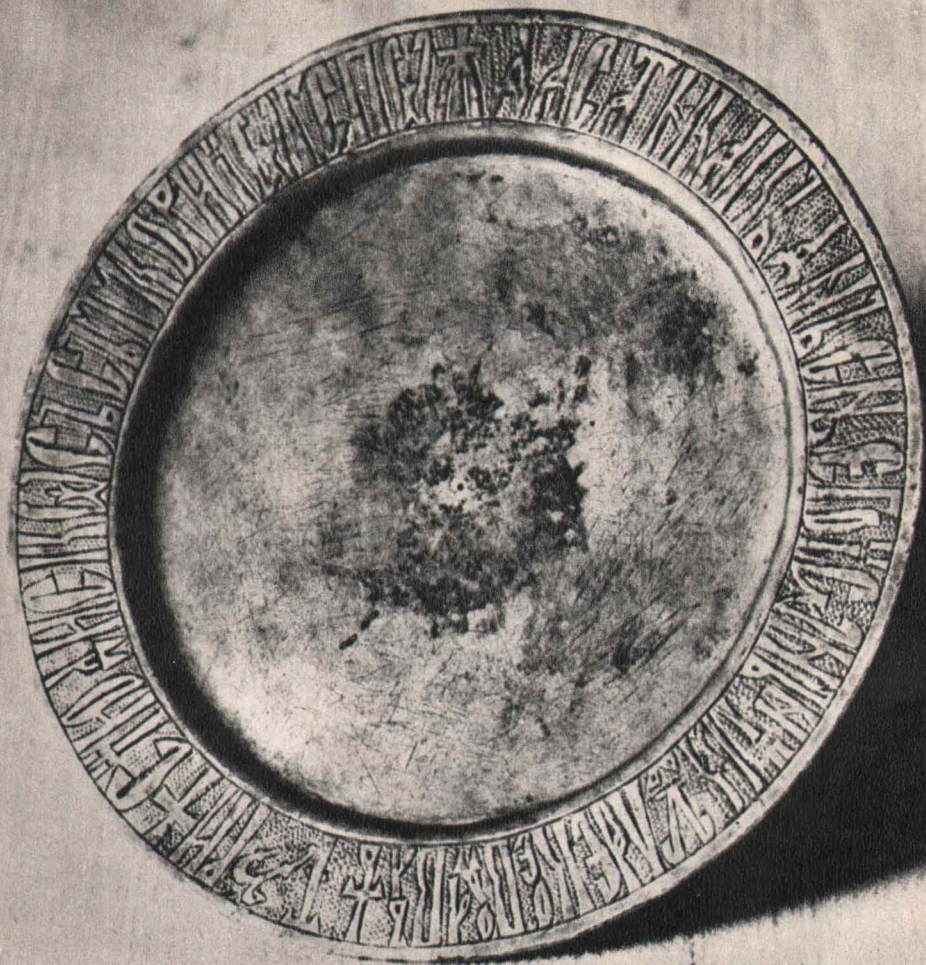

26

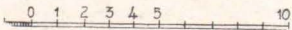
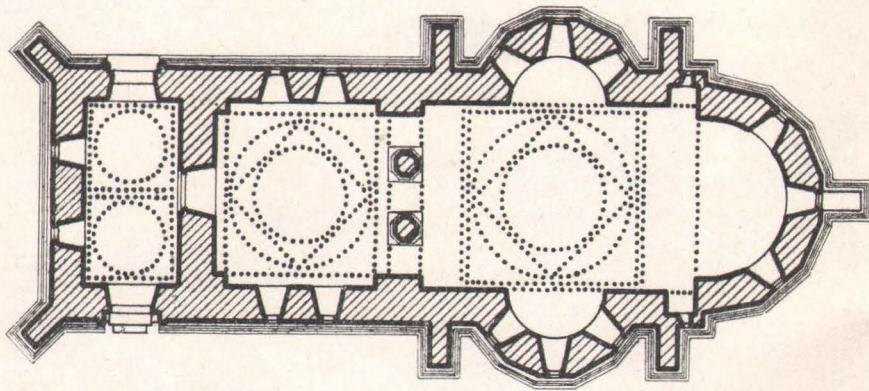

Planul bisericii

- *** Documente privind Istoria României. B. Țara Românească, Veacul XVI, vol. V; veacul XVII, vol. II, III
- *** Istoria României, vol. III, București, 1964
- *** Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R. I. Artă românească în epoca feudală, București, 1957
- Paul de Alep. *Calătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române, 1653–1654*, București, 1900.
- Iorga, N. *Inscripții din bisericile României*, vol. I, București și II, București, 1905.
- Gabrielescu, N. *Biserica Stelea din Tirgoviște*, în „Buletinul Comisunii Monumentelor Istorice”, I, 1908.
- Ghika–Budești, N. *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia* vol. II, București, 1930 și vol. III, București, 1932.
- Panaitescu, P.P. *Biserica Stelea din Tirgoviște. Note istorice*. În „Revista Istorică Română”, V–VI, 1935–1936
- Ionescu, Gr. *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, București, 1965.

Redactor responsabil: CORINA BUȘE
Tehnoredactor: LÁSZLÓ LENKE

*Dat la cules 07.11.1967. Bun de tipar 23.04.1968.
Apărut 1968. Tiraj 5000+140 ex. broșate. Hirtie
velină cretată de 100 g/m². Ft. 24/700×900. Coli
ed. 3,30. Coli de tipar 2,5. Comanda 3610. A.
nr. 13 146. C. Z. pentru bibliotecile mari 7. C. Z.
pentru bibliotecile mici 7.726*

Tiparul executat sub comanda nr. 427 la Între-
prinderea Poligrafică „Arta Grafică” Calea Șerban
Vodă, 133, București, Republica Socialistă
România

ERATĂ

La pagina	Legenda	în loc de	se va citi
9 și 35	2	Ruinele caselor egu- menești în a doua ju- mătate a secolului al XIX-lea. Desen de Carol Isler	Biserica și clădirile înconjurătoare. Fo- tografie din 1867, de C. Popp de Szat- mary
10 și 35	3	Biserica și clădirile înconjurătoare. Fo- tografie din 1867, de C. Popp de Szatmary	Biserica Stelea, văzu- tă dinspre sud-vest

Lei 7